

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Open Access, Peer Reviewed Journal

Scientific Journal

www.inno-world.uz

+998 33 0178868

**INNOVATIVE
WORLD**

**ORIENTAL JOURNAL OF
ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH**

**Volume 2, Issue 6
Sentabr-Oktabr 2024**

Journal has been listed in different indexings

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

The official website of the journal:

www.inno-world.uz

Andijon-2024

МАЖНУНТОЛНИ ЙИҒЛАТГАН ШОИР

Зухра Ахунова

МУСТАҚИЛ ТАДҚИҚОТЧИ

КАЛИТ СЎЗЛАР

Миртемир, мардлик,
ўзбекона оҳанг, ижод,
лирик қисса, лирик
қаҳрамон, лирик сюжет

АННОТАЦИЯ

Миртемир шахсига хос фазилатлардан бири бағрикенгликдир. Унинг шоғирдлари кўп бўлиб, шоир уларни “киприкларим”, дея ардоқлар ва улар ижодидан доимо огоҳ бўлиб турар эди. Тўлан Низом ҳам Миртемирнинг ана шундай шоғирдларидан бири. У устозига бўлган эътиқодини “Мажнунтол йиғиси”да чиройли ифодалаган.

Миртемир ҳам мустабид тузумнинг аччиқ тузини тотган, соҳта айблар билан “меҳнат-тузатув лагерлари”га юборилган. Унинг ҳаётига ҳам ҳақсизлик ўз ҳукмини ўтказган. Миртемир ҳам лагер азобларини мардлик билан енгган. Ёруғ кунлар орзуси билан яшаган, ижод қилган. Лекин ортда қолган турма азоблари, тазйиқлар, ҳар хил камситишлар шоирнинг юрак жароҳатига айланиб, ундан тез-тез қон томиб турган. Бундай руҳий азоблар шоир асарларида оз бўлса-да ўз ифодасини топган.

Миртемир ўзбекона оҳангларда ёзар эди. Унинг қалб яралари мошдек очилиб, кўзга ташланиб турмасди. Унда рамз ва истиоралар кучли эди. Унутилиб бораётган туркий сўзларни шеърларига маҳорат билан олиб кирар эди. Қайтадан истеъмолга олиб кирилган бу сўзлар шоир шеърларида бошқача жаранглар, янгича оҳанг ва жозиба кашф этар эди. Булар Миртемир ижодининг бетакрорлигини кўрсатувчи воситалардан эди.

Тўлан Низом лирик қиссанинг янада жонлироқ чиқиши учун бир қатор бадий усуллардан унумли фойдаланган. Шулардан бири *туш* усулидир. Бу усул Тўлан Низомнинг бошқа асарларида ҳам қўлланилиб, унинг турли қирраларидан ижодий фойдаланилган.

Асарда тасвирланишича, шоир, аниқроғи, лирик қаҳрамон “ёмон туш” кўради: “Ўлиб қолганмиш бир чоқ – Миртемир домла тўсат...”.

Шоир лирик “мен” кечинмаларини тасвирлаш воситасида эл қалбидан муносиб ўрин олган устоз ҳақидаги хотираларини бермоқчи бўлади. У ўлим ҳақлигига амин бўлса-да, ундай эмасдир, деган қарама-қарши фикрлар гирдобиди яшайди:

Ишонгим келмас асло,
Ўлмагани ахир рост.

Лекин шогирднинг дил-дилидан йиғи келаверади. Изтироблар гирдоби тобора кучайиб боради:

Овозим чиқмас эмиш,
Ичимни куйдирар ўт.
Умрбод бўлмас унут –
Бу ғамгин ғаройиб туш...

Туш асосий воқеалар тасвирига киришишнинг бирдан-бир йўли бўлиб хизмат этган. Яъни туш тасвиридан кейин асарнинг лирик сюжети бошланиб кетади ва шоир устози Миртемирнинг нафис лирик бўёқлар билан музайян бўлган образини яратади. Миртемирнинг "Мажнунтол тагига ўтқазинг мени..." сатрлари билан бошланувчи шеърида ифодаланган йиғи лирик қиссанинг лейтмотиви ўлароқ жаранглайди.

Энди асосий мақсадга ўтадиган бўлсак, дostonнинг яратилишига туртки бўлган нарса нима? Миртемир вафотими? Йўқ. Бу ерда атоқли шоирнинг ўлими эмас. У ёшини яшаб оламдан ўтди. Замондошлари Чўлпон, Усмон Носир каби фожиалар қурбони бўлмади. Унинг душманлари курашишнинг очиқ йўлини танлади. У руҳий-психологик жанглар қурбони. Юқорида таъкидлаганимиздек, у умри шамолида яратилган "Мажнунтол йиғиси" шеърида юрагида тош бўлиб қотган нола ва фиғонларини хассослик билан тасвир этганки, бу шеър сарлавҳаси Тўлан Низом дostonига ҳам бежиз сарлавҳа бўлиб хизмат қилмаган.

Шогирд қалбидаги устозига бўлган эътиқод ва ҳурмат кўп йиллардан бери ўзининг шаклу шамойилига эга бўлмай келар эди. Дostonнинг яратилишига туртки бўлган асосий нарса бу устознинг ўзи эмас. Дostonнинг яратилишига сабаб бўлган нарса "Мажнунтол тагига ўтқазинг мени" сатрларидир. "Мен учун йиғласин, мен йиғлаб бўлдим" сатрлари қатидаги изтироб шогирдни ҳаёллар домига тортган бўлиши табиий.

Нега устоз мажнунтолни танлади? Бу рамзий тимсол воситасида шоир нима демоқчи? Наҳотки, шундай улкан асарлар яратган шоир ўз дардларини тўла айтишга улгурмаган бўлса?

Шоир миясида ғужғон ўйнаган юқоридаги каби саволларга жавоб топмоғи керак. Дoston билан танишиш асносида саволлар жавобсиз қолмаганлигига амин бўламиз.

Дoston муаллифи Миртемир қалбида шеърга айланган ва айланмаган дардларга ифода воситаси қилиб мажнунтол тимсолини танлаган.

Шўро даври ўзбек адабиётининг пешқадам вакили, забардаст шоир Миртемир учун "Мен йиғлаб бўлдим" деган фикрни очиқ-ойдин айтди. Агар "Мен йиғлаб бўлдим" сўзларидаги "йиғлаб"ни кўчма

маънода қўлланилган деб тушунсак, “шеър айтиб бўлдим”, деган ҳақиқат ойдинлашмайдими? Ёки бўлмаса, мажнунтолга нисбатан “мен учун йиғласин” деган жумлаларни келтиришдан муддао нима? Ҳар ҳолда бу сатрлар ичидаги тағ маънолар биз ўйлаганчалик жўн эмас. Шоир қалбидаги шифосиз дардлар, ечимсиз муаммолар, шўро даври хоҳ шеър, хоҳ наср йўли билан айтиш имкони бўлмаганлигига ишорадир.

Достон муаллифи муваффақиятли топилган сарлавҳа орқали Миртемир табиатига хос томонларни очишга ҳаракат қилади.

Достондаги эътиборли ўринлардан бири ҳар бир бобнинг вазн жиҳатидан ранг-баранглиги, Миртемир шеърларига яқин оҳангларни танланганлигидир.

Миртемирнинг воқеликка муносабатини яна-да яқинлаштириш мақсадида муаллиф унинг сатрларидан фойдаланади. Достоннинг VI, VIII, IX фасллари Миртемир шеърларидан олинган оташин сатрлар билан муайян этилганки, бу ўзбек достончилигидаги янги бир бадий усул даражасига кўтарилган. Миртемир ижодидан олинган бу сатрлар мазкур фаслларда олға фикрни нурлантирибгина қолмай, муаллифга Миртемир деган бадий оламга кириш, унинг руҳият томирларига яқинлашиш имкониятини ҳам берган.

Масалан:

Ўзбекистон, айтгил, боғларинг қани,
Боғингга бўйлаган тоғларинг қани,
Кўплар нодон бўлса, соғларинг қани,

Озод қушлар каби чоғларинг қани,
“Дунёдан хабар ол, оловли кўнгил”,

Ёки:
Яхшига эш бўлинг, ҳамроҳ бўлинг,
Ахмоқни кўрганда гумроҳ бўлинг,
Эй бўтам, доимо огоҳ бўлинг,
“Ёмон юрган йўлдан илон юрмас”.

Юқоридаги мисралардан шу нарса маълум бўладики, унда Миртемирга хос салобат, донишмандлик уфуриб туриши билан бирга, шоирга хос сўзлашув ҳолатлари ҳам гавдаланади. Унинг “бўтам” сўзини такрорлаб туриши ҳам образга индивидуаллик бахш этган. Албатта, шоир табиатини яхши билган муаллиф характер қирраларини очишнинг ана шундай нозик томонларини топа олган.

Дидактик руҳ қабашиб турган сўнгги парча халқ термаларини ёдга солади. Тўлан Низом Миртемирнинг ҳикматли сатри билан зийнатланган тўртликлари билан ардоқланаётган шоирнинг халқона моҳиятини очишга интилади.

Хуллас, Тўлан Низом “Мажнунтол йиғиси” лирик қиссасида Миртемирнинг “Сурат” достонига хос бадий топилмалардан фойдаланган ҳолда бутун борлиғини халққа бахш этган, ўзбек тилининг софлиги учун курашган шоир образини ёрқин очиб берган.

Достонни яқунлар эканмиз, кўз олдимизда Миртемирнинг такрорланмас жонли қиёфаси қад кўтаради.

Адабиётлар:

1. Quronov D.H. Adabiyot nazariyasi asoslari. - T.: Noshir, 2019.
2. To'lan Nizom. Vatan haqida qo'shiq. - T.: O'zbekiston, 2009.
3. To'lan Nizom. Avji yoz. Saylanma, 2-jild. T.: Sharq, 2010.
4. To'lan Nizom. Dovon. Toshkent, 2002.
5. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. - T.: Yangi asr avlodi, 2006.

INNOVATIVE
WORLD